

Een gelukkige dag met Anne Frank
Op zoek naar de geheimen van een, waarschijnlijk, Badhoevedorpse foto

Door Wim Wegman

Foto Collectie Anne Frank Stichting

Op een korrelige zwart-witplaat blikken drie tieners de camera in terwijl ze ongedwongen, maar ook enigszins ongemakkelijk bij elkaar staan. Het is een opvallend stel. De beide jongens dragen nette pakken die enorm afsteken tegen de armoedige omgeving: een kale moestuin met oude, vervelozeschuurtjes. De jongste jongen draagt klompen, wat er nogal mal uit ziet. Maar het meest in het oog springende personage is een meisje in een licht jurkje. Ze kijkt de fotograaf een tikkeltje misprijzend aan, terwijl ze aan een van de koordjes van haar vest trekt.

Het meisje is Anne Frank, en de foto is één van de raadselachtigste die er van haar bestaan.

Het kiekje is waarschijnlijk in het voorjaar van 1941 gemaakt, maar zeker is dat niet. De plek is wellicht de Akerdijk in Badhoevedorp, maar ook dat is niet meer dan een sterk vermoeden. Met wie ze op de foto staat, is wel bekend: de jonge Duitse vluchtelingen Hermann en Herbert Wilp. Maar waarom ze met die jongens is gefotografeerd en wat hun banden zijn, is voorslagnog een volslagen mysterie.

De foto staat in een album dat Anne Frank zelf heeft samengesteld en dat later in het Achterhuis is teruggevonden. Het is een soort huishoudboekje waarin Anne de familiefoto's chronologisch heeft geordend en van korte onderschriften heeft voorzien. Bij het plaatje met de twee jongens in de moestuin schrijft ze 'Met Hermann en Herbert Wilp'. Op diezelfde pagina in het album staan verschillende foto's die zijn genomen op het Merwedeplein, waar de familie Frank woonde voordat ze onderdook. Bij een van die kiekjes schrijft Anne 'Mei 1941'. Bij een andere, waarop de oudste

van de twee jongens is te zien, zet ze het onderschrift: 'Met Hermann Wilp (de pleegzoon)'. Daar begint het raadsel bijzondere vormen aan te nemen. De naam Hermann Wilp komt in Annes dagboek niet voor. De jongen is ook nooit geregistreerd op het adres van de familie Frank. Maar kennelijk had het gezin wel een bijzondere band met hem. Zelfs al is het woord 'pleegzoon' misschien ironisch bedoeld, het is geen term die je jaren later neerzet naast een fotootje van een vage kennis.

Foto Collectie Anne Frank Stichting

adressen. Na anderhalf jaar worden de twee tieners bovendien van elkaar gescheiden. De oudste, Hermann, wordt door de Nederlandse regering in februari 1940 naar een joods werkdorp in de Wieringermeer gestuurd. Herbert gaat naar de Akerdijk 145 in Badhoevedorp – vermoedelijk de plek waar later de foto met Anne Frank is geschoten. Herbert is daar in huis genomen door Franz Leopold Hofer, een Oostenrijker die zelf net twee weken daarvoor naar de Akerdijk is verhuisd. Volgens zijn persoonskaart blijft Herbert Wilp in 1940 en wellicht ook een groot deel van 1941 aan de Akerdijk. Helemaal zeker is dat niet. De kaart vermeldt ook een verblijf aan de Cereslaan in Apeldoorn, maar daar is geen datum bij gezet. Wellicht was het de bedoeling dat hij daar naar toe ging, maar is de verhuizing op het laatste moment afgeblazen. In januari 1942 is hij in elk geval zeker van de Akerdijk vertrokken. Volgens het persoonsregister woont hij dan in de Ruyschstraat in Amsterdam.

Hoe komt het gezin Frank in contact met de gebroeders Wilp? Er zijn geen directe banden bekend tussen de beide families. Wel een enkele indirecte. Hermann en Herbert Wilp verblijven in december 1938 tegelijkertijd met een oom van Anne Frank, Walter Holländer, in het vluchtelingen-opvangcentrum aan de Zeeburgerdijk. „Wellicht heeft hij zich het lot van de jongens aangetrokken en hen in contact met de familie Frank gebracht”, meent Broek. Het stadsarchief in Koblenz noemt Holländer in elk geval als een van de mogelijke tussenpersonen. Miriam Keesing, die namens het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie onderzoek doet naar de joodse kindervluchtelingen, gelooft daar niets van. „Jongeren en volwassenen werden daar strikt gescheiden. Het is bijna uitgesloten dat ze elkaar op die manier hebben leren kennen.”

Het stadsarchief van Koblenz komt nog met een andere hypothese op de proppen: Herbert Wilp zou in 1938 tegelijk met Lutz Peter Schiff – Annes grote jeugdliefde – in het weeshuis in Gouda hebben verbleven en daar mogelijk met hem bevriend zijn geraakt. Later ontmoeten de twee jongens elkaar weer in Amsterdam waarna Lutz Peter, volgens deze theorie, Herbert bij de familie Frank

De Anne Frank Stichting is onlangs een onderzoek begonnen naar dit soort onderbelichte achtergronden van de familie Frank. Gertjan Broek van de stichting; „Er staan in dat fotoboekje meer mensen van wie we niet precies weten wie zij zijn. In het verleden hebben we wat pogingen gedaan om meer gegevens van hen boven water te krijgen, maar dat ging nog niet echt structureel. Tegenwoordig nemen we er geen genoegen meer mee dat we hen niet kennen.”

Al snel stuitte de Anne Frank Stichting op een overzicht van het stadsarchief van Koblenz, dat een overzicht heeft gepubliceerd van alle kinderen die tijdens de Tweede Wereldoorlog uit de stad zijn gedeporteerd. In die lijst duiken de namen van Hermann en Herbert Wilp op. De jongens zijn na de Kristallnacht in 1938 door hun ouders naar Nederland gestuurd, in de hoop dat ze daar veilig waren. De oudste jongen was toen 13 jaar, de jongste 10. De beide jongens verhuizen van opvangcentrum naar opvanghuis. Herbert verslijt in nog geen vier jaar zeker vijf

introduceert. Het stadsarchief geeft zelf al een duidelijk minpunt van de hypothese: nergens is ook maar de geringste aanwijzing voor de vriendschap te vinden. Anne Frank meldt er in elk geval niets over.

Hoewel Anne Hermann Wilp 'de pleegzoon' noemt, heeft hij niet bij hen in huis gewoond. Althans, niet officieel. „Het gezin had aan het Merwedeplein verschillende onderhuurders, maar die zijn vrijwel altijd netjes geregistreerd”, zegt Gertjan Broek. „De naam Wilp komt op dat adres niet voor.” Toch denkt Miriam Keesing dat de familie Frank zich wel degelijk over Hermann heeft ontfermd. „Het werkdorp in Wieringermeer waar hij naar toe is gestuurd, is door de Duitsers in 1941 gesloten. Ruim 200 jongens zijn toen naar Amsterdam verhuisd. Misschien heeft de familie Frank hem op de een of andere manier onder haar hoede genomen.”

De 'wilde theorie' zoals ze het noemt, klopt volgens haar met andere feiten. „Het werkdorp is in maart van 1941 opgeheven. Toen woonde Herbert hoogstwaarschijnlijk nog aan de Akerdijk. Het klopt ook met de omstandigheden op de foto. De struiken op de achtergrond zijn nog niet of nauwelijks uitgelopen. Maar het is duidelijk ook geen winter. Anne heeft blote benen. Het moet een aangename dag zijn geweest.”

Gertjan Broek ziet wel wat in de hypothese. „Herbert draagt klompen. Hij is duidelijk thuis, aan de Akerdijk dus. Misschien is het wel voor het eerst in lange tijd dat de broers elkaar weer zagen. Wie zal het zeggen.”

Twee jongens tussen Kristallnacht en Auschwitz

Herbert en Hermann Wilp zijn kinderen van de schoenmaker Adolf Wilp en de joodse Frieda Meyer, afkomstig uit Neuwied bij Koblenz. De ouders sturen hun kinderen na de Kristallnacht naar Amsterdam, waar hun oom en tante Julius en Helene Meyer wonen. Of de jongens bij hun familieleden zijn ingetrokken, is niet bekend. En als ze dat al hebben gedaan, is het niet voor lange tijd. Eind december worden ze ondergebracht in het opvangcentrum aan de Zeeburgerdijk. Ze verhuizen kort daarna naar Ruinen en enkele maanden later weer naar Gouda. De jongste vertrekt op 3 februari 1940 naar de Akerdijk. Hermann gaat weer terug naar de Zeeburgerdijk en wordt drie weken later doorgestuurd naar het joodse werkdorp in de Wieringermeer. Vermoedelijk in de tweede helft van 1942 haalt hun moeder de beide jongens terug naar Duitsland. Op 1 maart 1943 pakken de Duitsers het hele gezin op en deporteren het naar Auschwitz. Frieda wordt daar nog dezelfde maand vermoord. Herbert sterft korte tijd later. Zijn precieze overlijdensdatum is niet bekend. Hermann en zijn vader overleven de kampen. Ze keren terug naar Neuwied. Hermann overlijdt in 2002 in Kaiserslautern. Ook zijn weduwe is inmiddels overleden en kinderen hebben ze nooit gekregen. „Er zijn helaas geen directe nabestaanden meer aan wie we kunnen vragen of hij ooit iets heeft verteld over zijn banden met de familie Frank”, zegt Gertjan Broek.

Het vergeten lot van tweeduizend eenzame kinderen

Na de Kristallnacht, na de enorme pogrom op 9 november 1938, sturen joodse ouders ongeveer 2000 kinderen naar Nederland, in de hoop dat ze daar veilig zijn. Velen hebben ongetwijfeld de bedoeling hun kinderen later na te reizen, maar in een groot aantal gevallen is het daar nooit van gekomen.

Hoewel de meeste ouders een veilig onderkomen hebben geregeld bij in Nederland wonende familie en kennissen, raken de kinderen massaal op drift. Miriam Keesing, die namens het NIOD onderzoek doet naar deze gebeurtenissen: „De Nederlandse regering wilde vluchtelingen het liefst zo snel mogelijk weer kwijt. Ook de kinderen. Ze stond daarom niet toe dat ze bij familieleden verbleven. De kinderen werden naar weeshuizen en opvangcentra overgeplaatst. De familieleden kregen daarvoor wel een rekening gepresenteerd. Ze moesten 50 gulden per maand per kind betalen.

De meeste mensen konden zich dat absoluut niet permitteren."

De vluchtelingen, onder wie jonge jongens als Herbert Wilp, verhuizen van adres naar adres en van pleeggezin naar pleeggezin. „Het is een hartverscheurende episode, als je er aan denkt. Veel van de slachtoffers kijken er heel verbitterd op terug. Gek genoeg is er nauwelijks onderzoek naar gedaan. Het is een vergeten affaire."

Toch hebben de joodse kinderen die destijds naar Nederland zijn gestuurd, het er naar verhouding redelijk van af gebracht. „Hun overlevingspercentage is hoger dan die van de gemiddelde joodse bevolking. Ik ben nog aan het uitzoeken waar dat precies door komt. Voor de oorlog zijn veel kinderen trouwens al ontkomen. Dat is cynisch genoeg ook te danken aan het feit dat Nederland zo snel mogelijk van ze af wilde. Veel kinderen zijn doorgereisd naar veiliger landen. En vergeet niet het werk van de Amsterdamse Truus Wijsmuller. Ze zette op de dag van de capitulatie in IJmuiden nog 74 kinderen op de boot naar Engeland. Die vrouw is niet genoeg geëerd."

Een bewijs uit de lucht

Maar is de foto inderdaad aan de Akerdijk gemaakt? Broek heeft eerst geprobeerd om het zelf uit te vinden, maar merkte dat het huis is verdwenen en de omgeving totaal is veranderd. Hij besluit daarop een beroep te doen op plaatselijke deskundigen. Al googlend komt hij uit bij verzamelaar en amateurhistoricus Jan Wies, eigenaar van de historische fotosite www.haarlemmermeer-geschiedenis.nl.

Wies stort zich samen met zijn broer Cor, eveneens verzamelaar en amateurhistoricus, enthousiast op de foto. De meest voor de hand liggende manier om te kijken of de foto aan de Akerdijk is gemaakt - de afbeelding vergelijken met kadastrale kaarten - valt al snel af. Hoe de broers ook zoeken, ze kunnen geen goede kaart uit die tijd vinden. Wat Jan Wies wel vindt, is een luchtfoto uit 1937. En die geeft uitsluitsel. Volgens Wies is wat hem betreft voor 'voor 99 procent' zeker dat de foto aan de Akerdijk is gemaakt.

„Op de luchtfoto zie je langs de dijk een twee-onder-een-kapwoning, daarnaast een pad met een flinke schuur, vervolgens een kleiner woninkje en daarnaast weer een iets groter pand dat haaks op de dijk staat. Dat klopt precies met de daken die achter Anne Frank en de gebroeders Wilp zijn te zien.” Het huis waar Herbert woonde staat niet op de foto, maar dat werd ook pas in 1939, 1940 gebouwd.

Wies houdt een kleine slag om de arm omdat op de foto van de moestuin nauwelijks een glooiing is te zien. „Die dijk loopt daar redelijk steil af. Daar merk ik op de foto weinig van. Maar misschien is dat weggevallen door een vertekening van de lens”, voegt hij er zelf meteen aan toe.

Na de publicatie van de foto op zijn site, meldt een oud buurmeisje dat ze delen van de foto herkent. De schuur rechts is volgens haar de stalling van het vrachtwagentje van groentehandelaar Gijs Kusters. De hokken links kan ze zich niet herinneren, maar naar eigen zeggen kwam ze daar ook nooit.

De plek is tijdens de oorlog al ingrijpend veranderd. Alle huizen op de foto zijn in 1943 door de Duitsers afgebroken. Ze hoopten zo een beter schootsveld te krijgen voor een tankval die ze langs Badhoevedorp hadden gegraven.

(uit: Haarlems Dagblad, 4 mei 2010)